

УДК: 340.116:373.5-057.874

Гончарова Ю. О.*

ПОЗНАВЧАЛЬНА РОБОТА З ПРАВОВОЇ ОСВІТИ УЧНІВ У ШКОЛАХ УКРАЇНИ (1944-1991 рр.)

У статті досліджується система познавчальної роботи з правової освіти учнів в школах України у 1944-1991 рр. Аналізуються основні форми її проведення: масові, групові та індивідуальні.

Ключові слова: познавчальна робота, загальноосвітня школа, правова освіта.

Невичерпні можливості для підвищення ефективності правової освіти шкільної молоді у досліджуваний період мала познавчальна робота, що здійснювалася в органічній єдності з навчальним процесом. Головними умовами при цьому було дотримання наступності у змісті та формах роботи, врахування об'єму конкретних знань, можливість розуміння учнями відповідного матеріалу.

Проблематика становлення та розвитку правової освіти в Україні знайшла своє відображення у фундаментальних дослідженнях Б.Андрусишина, С.Квашука, О.Пометун, І.Смагіна; питання познавчальної роботи з правової освіти школярів аналізувалося як в російській педагогічній науці, зокрема у працях Г.Давидова, Г.Барінова, так і в українській – працях П.Рабіновича, Л.Короткової та ін.

Проте, варто вказати, що окреслена нами проблема не була предметом окремого наукового дослідження, є актуальною і потребує подальшої наукової розробки.

Метою статті є аналіз познавчальної роботи з правової освіти учнів в школах України у зазначений період.

У радянській школі за весь період її існування було три курси, котрі збагачували школярів правовими знаннями: з 1937 по 1961 рік як окремий предмет викладався курс «Конституція СРСР»; з 1962 р. по 1975 р. правова освіта (в тому числі курс Конституції СРСР) була інтегрована у шкільний предмет «Суспільствознавство»; а в 1975 р. у загальноосвітніх закладах України був запроваджений окремий предмет «Основи Радянської держави і права», який викладався до поч. 90-х рр. ХХ ст.

Зміст названих правових предметів був орієнтований на формування громадянина, що знається на принципах побудови держави та організації права в країні, ознайомлений з основами трудового, цивільного, сімейного, кримінального, адміністративного та колгоспного права. Вивчення правових курсів у загальноосвітніх школах сприяло вихованню школярів у дусі суворого дотримання законів, формуванню свідомих учасників суспільно-політичного життя країни.

На початку 50-х рр. ХХ ст. пояснювальна записка до програми курсу «Конституція СРСР» для 7-го класу акцентувала увагу викладачів на необхідність використання різноманітних прийомів, які б викликали в учнів живу цікавість до предмету, сприяли свідомому його засвоєнню. Позакласні та познавчальні заходи розширювали та поглиблювали коло правових знань шкільної молоді, конкретизували суспільно-політичні поняття, котрі учні вивчали на уроках. Під час впровадження познавчальної роботи з правової освіти вчитель мав можливість показати школярам на прикладах з навколишньої дійсності, як Основний Закон впроваджується у рідному місті, селищі та селі, як самі діти та молодь держави можуть користуватися благами Конституції. Отже, широке впровадження позакласної та познавчальної роботи було обов'язковим, при цьому вона допомагала вчителю виховувати інтерес у школярів до навчального предмета, сприяла підвищенню успішності і допомагала ліквідувати формалізм у викладанні «Конституції СРСР» в школах України [5, с. 17].

* © Гончарова Ю. О., 2012

Позанавчальна робота з правової освіти школярів у 40-50-х рр. ХХ ст. була представлена у формі гуртків, тематика занять в яких була тісно пов'язана з вивченням програмного матеріалу з Конституції.

Вчитель Конституції, як керівник гуртка, ставив перед учнями наступні завдання:

- поглибити та закріпити в пам'яті знання, отримані на уроках з Конституції СРСР;
- розвинути творчу ініціативу та сомодіяльність в процесі набуття правових знань.

Методи гурткової роботи мали свою специфіку, вони відрізнялися від організації класних занять. Так, у гуртку учні займалися за особистим бажанням, керівник гуртка мав можливість в більшій мірі задовольнити індивідуальний інтерес учнів, робота в гуртку була побудована на творчій ініціативі та самодіяльності його членів. Гурток з Конституції здебільшого відвідували представники активу учнівського складу 7-х класів школи, а на відкриті засідання гуртка та масові заходи запрошувались всі бажаючі [5, с. 35].

Керівник гуртка ще на початку навчального року обмірковував зміст роботи, планував та складав розклад занять. У план роботи були включені приблизно такі заходи:

- тематичні бесіди з демонстрацією діапозитивів та діафільмів (тематика доповідей різноманітна, наприклад: «Конституція СРСР – найдемократичніша в світі» та ін.);
- випуск бюлетнів, журналів та спеціальних номерів стінних газет (здебільшого присвячених Дню Сталінської Конституції) [8, арк. 113-114];
- слухання платівок (доповідь І.В.Сталіна про проект Конституції СРСР);
- виготовлення наочності (схем, діаграм та ін.), оформлення альбомів, ілюстрованих і текстових плакатів, вітрин, організація виставок;
- колективний перегляд кінофільмів та театральних вистав з правової тематики з подальшим обговоренням;
- колективне читання та обговорення статей з газет та журналів, літературно-художніх творів, науково-популярної літератури з правових тем;
- робота з адміністративно-політичною картою Радянського Союзу та з політичною картою світу: підбірка газетних вирізок, оформлення прапорцями та кольоровими шнурками районів та міст, де відбуваються найважливіші події за кордоном;
- проведення екскурсій та туристичних походів;
- проведення конференцій, на котрих виступали з доповідями учні та запрошені особи;
- проведення конкурсу найкращих творів, та їх читання на засіданні гуртка з подальшим обговоренням.

Як бачимо форми занять у гуртку з Конституції були різноманітними та змінювалися в залежності від конкретного змісту заняття. Причому успішність заняття залежала від рівня зацікавленості учнів проблемою, що збільшувався при виконанні кожним членом гуртка свого індивідуального завдання. При цьому викладач, розподіляючи завдання, мав обов'язково враховувати особисті схильності та вміння учнів [5, с. 36-37].

Однією із найважливіших форм роботи гуртка було проведення масових конференцій, до яких запрошувались всі учні 7-х класів школи. На таких конференціях учні виступали з доповідями з правових питань, що нерідко перепліталися з програмними питаннями з курсу «Конституції СРСР». Такі виступи поглиблювали знання учнів, допомагали їм глибше засвоїти пройдений на уроках матеріал та підготуватися до майбутнього іспиту, розширювали правознавчий кругозір шкільної молоді. Тематику конференцій та підготовку до неї попередньо продумував керівник гуртка, при цьому важливим було досить уважно намітити теми та розподілити їх між доповідачами. Кожен доповідач отримував від вчителя індивідуальні вказівки: про літературу з теми, приблизний план своєї доповіді, залучення та використання краєзнавчого матеріалу, художньої літератури, журнально-газетних статей та ін. На одній конференції слухали не більше чотирьох-п'яти повідомлень.

Нерідко вчитель Конституції залучав до роботи гуртка викладачів інших предметів – історії, літератури, географії, малювання, співів. Вони або допомагали учням при підготовці

чергового завдання або разом з вчителем Конституції організували масові заходи для всіх учнів 7-х класів: правові вечори, конференції, зустрічі.

У період весняних канікул у школі готували виставку результатів роботи гуртка, щоб учні 7-го класу мали можливість використовувати матеріали виставки при повторенні та підготовці до іспиту з «Конституції СРСР» [4, с. 37,41].

Особливого значення в позанавчальній роботі з правової освіти школярів у 40-50-х рр. ХХ ст. надавалося проведенню різноманітних екскурсій. При цьому при її підготовці найважливішим для вчителя було насамперед визначення мети, конкретних педагогічних та виховних завдань екскурсії. В процесі її проведення вчитель міг звернути увагу учнів на інформацію про основні форми державної власності в державі, показати роботу місцевих органів державної влади, висвітлити питання трудового та колгоспного права, з якими учні вже можливо встигли ознайомитися на уроках з «Конституції СРСР». Наприклад, у річному звіті про роботу Пологівської середньої школи Пологівського району Запорізької області за 1960-1961 навчальний рік описано проведену вчителькою екскурсію на підшефний колгосп. Під час якої учні мали змогу ознайомитися з історією його виникнення та розвитку, з основними галузями господарства і технічною оснащеністю колгоспу, дізналися про деякі питання управління колгоспом, поцікавилися відношенням робітників до праці та ін. [10, арк. 123].

Таким чином, в залежності від педагогічних завдань вчитель намічав конкретні об'єкти для вивчення учнями під час екскурсії, розробляв маршрут її проведення, складав конспект розповіді, домовлявся про зміст бесід з керівниками, які надавали певні інформаційні роз'яснення. Під час таких позанавчальних занять учні мали можливість впевнитися в тому, що дійсно закріплено в Основному Законі держави і як це здійснюється в повсякденному житті та побуті громадян [5, с. 20-21].

Цілком виправдовували себе й оглядові екскурсії населеним пунктом, у великих містах – міським районом, під час яких учні знайомилися з найрізноманітнішими питаннями правового характеру. При цьому вчитель Конституції звертав увагу школярів на підприємства, комунальні установи та житлові будинки, акцентуючи увагу на відомствах, яким вони підпорядковані, в разі потреби подавав історичну довідку [1, с. 156-157].

Безпосередня активність учнів 7-х та старших класів школи спостерігалася під час виборів до Верховної Ради СРСР, де вони мали змогу виступити з доповідями про роботу органів державної влади на зборах колгоспників-виборців [9, арк. 54 зв.].

Під час проведення екскурсії на виборчу дільницю перед виборами використовувався метод попередньої організації бригад, яким доручалося збирання відомостей (кожна бригада заздалегідь накреслювала запитання, на які треба одержати відповіді під час екскурсії). В цьому випадку основними рекомендованими розділами для вивчення були: списки виборців, складання списків, перевірка виборців, агітпункт і його робота, робота агітаторів у будинках виборців, виборча комісія та її робота [1, с. 156].

Така практика організації та проведення позанавчальної роботи з правової освіти школярів використовувалась і надалі під час вивчення правових питань в курсі «Суспільствознавство» (60-ті рр. ХХ ст.).

Нерідко з метою правової просвіти шкільної молоді керівництво школи, районної або обласної адміністрації міста організували зустрічі з робітниками місцевої Ради робітничих депутатів, учасниками Великої Вітчизняної війни, працівниками краєзнавчого музею та ін. Наприклад, за ініціативою Сніжнянського міського відділу народної освіти Донецької області була організована зустріч учнів 11-х класів з головою виконкому міської Ради депутатів трудящих, головою профспілки вугільної промисловості, які змогли відповісти на численні запитання учнів, уважно вислухали їхні думки та пропозиції [6, с. 9].

Також в цей час Радянським керівництвом було сплановано заходи в системі народної освіти присвячені даті відзначення 50-річчя утворення СРСР. Так, для поліпшення пропаганди серед учнів правових знань при багатьох школах необхідно було створити молодіжні факульт-

тети правових знань. Так, станом на 1971-1972 навчальний рік завідуючий Хмельницьким обласним відділом народної освіти В.Шайнога у своєму звіті відмічає, що у Віньковецькому районі області такі факультети існували вже при всіх середніх школах. Усі ці процеси поширювали й закріплювали правові знання учнів, отримані на уроках [11, арк. 24-25].

Із введенням у 1975 р. у 8-х класах правознавчого курсу «Основи Радянської держави і права» педагогічні колективи багатьох шкіл та працівники юридичних установ здебільшого послабили позанавчальну правовиховну роботу. Лекції, вечори запитань і відповідей та інші правовиховні заходи нерідко проводилися формально [6, с. 4].

У 80-х рр. ХХ ст. в школах України позанавчальній роботі з правової освіти учнів надавали більшого значення. У старших класах широко практикувалися такі форми позанавчальної роботи з правової освіти, як лекції, бесіди, вікторини, диспути, тематичні вечори на правові теми, зустрічі з працівниками правоохоронних органів. У ряді шкіл було створено правові клуби або кінолекторії. Так, учителька СШ № 6 м.Чернігова С.Парубець керувала секцією «Юні знавці права» при політичному клубі «Планета», організовувала усні журнали, тижні правових знань, вечори запитань і відповідей, у яких брали участь всі учні школи [4, с.70].

Важливе місце в процесі позанавчальної правової освіти школярів у 80-х рр. ХХ ст. належить системі бесід з учнями на морально-правові теми. Такі бесіди нерідко ілюструвалися прикладами з художньої, науково-популярної, юридичної літератури, різноманітних газет і журналів, особливо молодіжних, а також знайомими учням фактами із життя школи, жителів району або міста. В залежності від теми у позакласних бесідах, як і в початковому процесі, використовувався різноманітний наочний матеріал. Готуючись до розгляду правових питань в системі бесід у старших класах, вчителі враховували та постійно спиралися на накопичені до цього часу знання учнів, поняття морально-правового характеру: поняття про державу, про Конституцію, про закон, про правила поведінки на вулиці, в школі, вдома, про елементарні обов'язки учнів тощо, при цьому постійно нагортаючи їх та поглиблюючи [2, с. 46].

З метою пропаганди правових знань та попередження правопорушень серед шкільної молоді нерідко такі бесіди проводили юристи або інспектори дитячої кітнати. Так, в середній школі № 66 Червонозаводського району Харківської області в 1975-1976 навчальному році серед старшокласників були проведені бесіди на теми: «Участь молоді в управлінні державою», «Юридичний захист трудових прав молоді» та ін. Також в школі відбувся місяць правових знань, в дні якого робітниками прокуратури та міліції були прочитані лекції на теми:

- для учнів 4-5-х класів – «Виконуйте закони радянської республіки»;
- 6-7-х класів – «Відповідальність неповнолітнього»;
- 8-х класів – «Закон – для всіх закон»;
- 9-10-х класів – «Злочин та кримінальна відповідальність».

Також учням були запропоновані до перегляду документальні фільми з правової тематики: «Наше правосуддя», «Народне правосуддя» та ін. [3, арк. 120].

В цей час великі можливості для підвищення зацікавленості школярів з вивчення правознавчих дисциплін також мала різноманітна за своїм змістом, організацією та методикою позашкільна робота. Допомогу школі в цьому здійснювали Будинки і Палаці піонерів, дитячі екскурсійно-туристичні станції, станції юних натуралістів і техніків та інші позашкільні заклади [2, с. 139].

Таким чином, в досліджуваний період в загальноосвітніх школах України починає складатися система позанавчальної роботи з правової освіти учнів в найрізноманітніших формах:

- масові заходи: перегляд діапозитивів та кінофільмів, екскурсії, вечори-зустрічі, конференції з правових питань;
- гуртки з правознавчих дисциплін;
- індивідуальна робота учнів: читання газетних заміток, вирізки ілюстрацій із журналів та газет, виготовлення наочних матеріалів, твори та доповіді, запис за рекомендацією вчителя

доповідей старожилів та учасників подій, складання альбомів пісень та віршів про державу, Основний закон, безпосередня участь у підготовці виборчих компаній.

Вцілому навчальний процес у досліджуваній період мав великі можливості для правової освіти учнів, створював міцну базу для організації позанавчальних заходів, що проходили у різноманітних формах та позитивно впливали на правову свідомість підростаючого покоління.

Список використаних джерел

1. Баринов Г.П. Нарис методики викладання Конституції СРСР: посібник для вчителів / Г.П. Баринов – К.: Радянська школа, 1955. – 163 с.
2. Давыдов Г.П. Правовое воспитание в системе работы школы. (Учителю о советском законодательстве). / Г.П. Давыдов, В.М. Обухов. – М.: Педагогика, 1976. – 48 с.
3. Держархів Харківської області. – Ф. Р-4677. – Оп. 5. – Спр. 236. – 138 арк.
4. Короткова Л.П. Для поліпшення правового виховання учнів / Л.П. Короткова // Радянська школа. – 1986. – №9. – С. 69-72.
5. Летков Ф.А. Конституция СССР в школе / Ф.А. Летков, А.Н. Шалаев, А.Н. Камкина. – Иваново: Ивановское обласное государственное издательство, 1952. – 112 с.
6. Про подальше вдосконалення правового навчання і виховання учнів загальноосвітніх шкіл республіки // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К.: Радянська школа, 1977. – № 7 (квітень). – С. 3-14.
7. Суспільствознавство в школі: зб. матеріалів республік. конф. з питань викладання суспільствознавства / М-во освіти УРСР, Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР. – К.: Радянська школа, 1964. – 140 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. Р-166. – Оп. 15. – Спр. 850. – 160 арк.
9. ЦДАВО України. – Ф. Р-166. – Оп. 15. – Спр. 858. – 248 арк.
10. ЦДАВО України. – Ф. Р-166. – Оп. 15. – Спр. 3201. – 209 арк.
11. ЦДАВО України. – Ф. Р-166. – Оп. 15. – Спр. 8247. – 73 арк.

In the article the system of out-of-class work from legal education of students in schools of Ukraine in 1944-1991 is investigated. The basic forms of her realization are analysed: mass, group and individual.

Key words: *out-of-class work, general school, legal education.*

УДК 371

Гризун Л. Е.*

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЗА УМОВ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ

Проведено аналіз сучасних тенденцій у вищій освіті, а також аналіз сутності головних напрямків її реформування з позицій впливу на формування змісту вищої освіти. Проведено аналіз специфіки реалізації дидактичних принципів у вищій професійній освіті.

Ключові слова: *зміст вищої професійної освіти, сучасна парадигма освіти, дидактичні принципи.*

Аналіз психолого-педагогічних джерел з дидактики вищої освіти засвідчує, що сучасна вища освіта потерпає впливу нових тенденцій, пов'язаних із змінами акцентів у позиціях загальноосвітньої і професійної школи, які відбуваються у межах переходу до нової парадигми освіти, під якою розуміється сукупність принципів, ціннісних настанов і способів організації

* © Гризун Л. Е., 2012